

Senegalesos i gambians a Catalunya (Espanya). Anàlisi geosociològica de les seves xarxes espacials i socials*

Autor de la recerca: Papa Sow, Grup de Recerca sobre Migracions, GRM, Universitat Autònoma de Barcelona, 2003

Resum executiu elaborat per Papa Sow

---

* Tesi doctoral de Geografia Humana, sota la direcció científica d'Àngels Pascual de Sans, Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona, 530 pàgines.

Resum executiu

Objectius de la recerca

L'objectiu general d'aquesta tesi és, d'una banda, estudiar a fons les trajectòries i les xarxes socials i espacials de la població immigrant senegalesa i gambiana establerta a Catalunya; de l'altra banda, examinar-ne i analitzar-ne les estratègies d'integració com també les pràctiques financeres i la mobilitat social que desenvolupen en les seves comunitats.

Metodologia

Durant la recerca es van utilitzar els registres oficials d'algunes institucions catalanes (Institut d'Estadística de Catalunya) i del Govern espanyol (Institut Nacional d'Estadística) amb l'objectiu de reunir una base de dades sobre la població emigrant senegalesa i gambiana establerta a Catalunya. Així mateix, es va utilitzar una metodologia qualitativa (136 entrevistes en total per a un període de quatre anys) que permetés recollir una informació més precisa sobre la mobilitat, les trajectòries, la sociabilitat, etc., sobretot tenint en compte que les dades estadístiques no donen informació sobre aquests temes.

L'estructuració de les entrevistes es va definir a partir de la reconstrucció de les trajectòries migratòries i les incidències que l'emigració va tenir als dos països d'origen (Gàmbia i Senegal). Aquest estudi sobre la població senegalesa i gambiana va permetre reconstruir-ne els processos migratoris tenint en compte les transformacions socials que apareixen, com per exemple la integració i les pràctiques financeres. Les entrevistes van ser semidirectives i es van elaborar segons un qüestionari que va recollir un conjunt de variables (edat, sexe, data i lloc de naixement, situació matrimonial, ètnia, religió, activitats, etc.). Van ser entrevistes obertes i els temes tractats van ser, al llarg de la recerca, objecte de reajustaments. La durada de les entrevistes va variar segons les circumstàncies, la situació geogràfica i la personalitat de la persona entrevistada. En general la durada va ser entre una hora i una hora i mitja; la majoria de les entrevistes es van enregistrar i després van ser transcrits en wòlof, *pulaar*, francès, espanyol o català. Algunes entrevistes van ser resumides en un «petit llibre de notes», unes altres van ser memoritzades i ràpidament transcrits.

L'accés a les persones entrevistades va passar, en primer lloc, per la identificació dels informants que calia entrevistar: la població senegalesa i gambiana a Catalunya en el moment de l'entrevista. A continuació, i amb l'ajuda de treballs recents sobre la immigració subsahariana a Espanya, es va poder fer una selecció de determinats llocs on resideix un gran nombre de població senegalesa i gambiana. Es va emprar el mètode de «bola de neu» en diversos casos per accedir a la població immigrant. Així, es va demanar a cada immigrant entrevistat una petita llista de persones que coneixia. També es van mobilitzar els mateixos recursos socials i els coneixements personals per accedir als immigrants. És necessari també reconèixer el treball de les *institucions-enllaç* i dels treballadors i treballadores socials, que van ser de gran ajuda. Finalment, i com a metodologia complementària, es va fer un enfocament comparatiu del cas espanyol amb altres països europeus com ara França i Anglaterra.

Estructura de la tesi

La tesi es divideix en tres parts, més la introducció i la conclusió:

La **primera part**, que inclou quatre capítols, repassa d'una manera breu les diferents fases històriques migratòries de la població senegalesa i gambiana, des de després de la Segona Guerra Mundial fins a la *multipolarització* i la densificació dels espais migratoris. S'analitza el context canviant que va de les antigues i històriques trajectòries migratòries senegaleses i

gambianes fins a la irrupció de les noves destinacions. Es va tractar de mostrar, seguint al mateix temps el curs de la història, els fonaments històrics destacats dels sistemes migratoris de *Senegàmbia*. Aquesta part de la recerca va analitzar les causes de l'origen dels fluxos migratoris senegalesos i gambians, les ruptures i les reconversions de les rutes migratòries. En primer lloc cap a Àfrica, a continuació cap al continent europeu i després cap a la resta del món. No es va voler ser gaire exhaustiu sobre l'apartat històric, i l'anàlisi es va centrar més en les migracions internacionals senegaleses i gambianes contemporànies. L'últim capítol tracta essencialment sobre la migració a Espanya, i mostra com la migració de la població senegalesa i gambiana cap al sud d'Europa és recent en relació amb la que ha tingut com a destinació França i Anglaterra.

La **segona part**, subdividida en set capítols, és la més important ja que constitueix el cos de la tesi. La seva originalitat és que analitza els nous espais socials de la immigració subsahariana –concretament, la població gambiana i senegalesa– a Catalunya des d'un punt de vista geosociològic. Aquesta part de la tesi fa una anàlisi aprofundida de l'evolució de les xarxes espacials i socials de la població senegalesa i gambiana. Aquesta anàlisi es concreta en l'estudi de les estratègies espacials i socials desplegades per la població emigrant senegalesa i gambiana una vegada que arriben i s'instal·len a Catalunya. Aquesta és una regió estratègica en l'economia i la vida social i política espanyola, que acull un dels més importants volums d'immigració estrangera de tot l'Estat.

Els efectius de la població gambiana sobrepassen àmpliament els de la població senegalesa a totes les comarques catalanes. En aquesta part, s'analitzen els diferents tipus de professions que exerceix la població senegalesa i gambiana. Agricultura, indústria, comerç, botigues de serveis (perruqueries, restaurants, bars, locutoris, etc.) i la construcció constitueixen les principals activitats econòmiques de la població senegalesa. Per a la població gambiana, els sectors d'activitat són més variats: hoteleria, horticultura, indústria, serveis de neteja, locutoris, construcció, empreses *import-export* i alguns, però molts pocs, en la venda ambulants.

La recerca també va examinar-ne la distribució espacial, les diferències professionals i les condicions de vida i de treball. De manera més breu, també, el seu entorn social immediat, és a dir, com es defineixen en relació amb la societat d'instal·lació i com són percebuts per la població catalana. La mobilitat geogràfica i la multiplicació de les experiències professionals no només caracteritzen essencialment la trajectòria de la població senegalesa i gambiana dins de Catalunya, sinó també ajuden a la formació de xarxes socials molt dinàmiques. L'estudi mostra com neixen i es mantenen les diferents xarxes solidàries i individuals de la població senegalesa i gambiana, per això es tenen en compte tota una sèrie de factors com són: la definició ètnica, la lingüística, la fe religiosa, les pràctiques financeres, la mobilitat social, la resistència a l'«agressivitat cultural» del país de destinació, la sociabilitat, l'exportació dels valors del país d'origen, la influència de la comunitat, les metamorfosis de l'estructura familiar i els llaços de parentiu. Es pot dir que les xarxes migratòries de la població senegalesa i gambiana a Catalunya, lluny de ser homogènies, evolucionen segons una lògica a diversos nivells. Això posa en joc, doncs, una especificitat segons les diferents trajectòries migratòries. La majoria de les persones entrevistades afirmen que les pràctiques migratòries que desenvolupen estan molts relacionades amb diferents tipus de trajectòries que poden ser col·lectives, semicol·lectives o sovint individuals. Les relacions personals o interpersonals són llavors molts importants.

La **tercera i última part** inclou dos capítols. S'analitza l'aparició de noves pràctiques migratòries per part de la població emigrant senegalesa i gambiana. Aquestes pràctiques representen una alternança de moviments, d'anades i tornades, és a dir, del país de destinació al país d'origen. Aquests moviments desenvolupats per la població senegalesa i gambiana es poden analitzar en el temps i l'espai, i es caracteritzen per una *doble presència*. La població emigrant senegalesa i gambiana, ubicada a Catalunya, aprofita els períodes de la «ruptura hivernal» per tornar temporalment al país d'origen. Aquesta fase, l'hem anomenat fase de *ruptura d'acumulació* o fase de *retorn provisional*. Quan s'acosta la temporada estival europea, es torna a Catalunya; llavors es reinicia una nova etapa. Aquesta l'hem

anomenada fase de *recerca d'acumulació màxima* o *d'anada*. Aquestes dues fases (ruptura d'acumulació i recerca d'acumulació màxima) s'inscriuen en la dinàmica d'unes estratègies migratòries força innovadores. Aquestes últimes, a poc a poc, s'incrusten en les pràctiques migratòries i es converteixen en pràctiques sobre l'espai.

Aquest moviment entre Catalunya, considerada com a territori d'acumulació, i *Senegàmbia*, com a espai d'inversió, pot interpretar-se per mitjà de diverses lectures. En primer lloc, dins de la lògica de la crisi del mercat de treball, i també en la necessitat per part de la població senegalesa i gambiana de rendibilitzar l'acumulació feta en el seu país o territori d'origen. Durant l'hivern a Catalunya, una vegada que la població immigrant ha retornat al país d'origen, es valoritzen dues estratègies socials (familiars o personals). La primera consisteix a posar en lloc segur el capital: és l'estratègia de *protecció de l'acumulació*. De vegades, per marcar millor aquesta protecció, els emigrants de «retorn» inverteixen en diferents activitats. Aquestes són sovint informals (botigues, transports interurbans, agricultura, petites empreses de serveis, etc.), però se les jutja, malgrat tot, com a activitats rendibles. La segona pràctica s'inscriu en l'especulació, sobretot immobiliària (construcció, lloguer de pisos, etc.). Generalment, l'emigrant senegalès o gambià concedeix una prioritat especial a la inversió immobiliària i l'especulació sobre la propietat dels terrenys.

Principals resultats

L'espai de Senegal i Gàmbia ha vist augmentar el nombre d'emigrants des de fa diverses dècades. Aquest augment és el resultat de diversos factors, alhora interns (creixement demogràfic, augment de les necessitats, etc.) i externs (millors condicions de vida en els països d'immigració, diversificació de les destinacions, etc.). Les migracions externes de la població senegalesa i gambiana es van intensificar sobretot després de la Segona Guerra Mundial.

A Senegal i Gàmbia va haver-hi un important èxode rural durant el decenni de 1970, que va atreure les poblacions de les zones rurals cap a les ciutats, seguit d'un gran èxode intrarural (cas de l'actuació del Govern del primer president de Senegal, Senghor, amb la seva política de colonització agrària anomenada *Noves Terres*). L'èxode rural i la migració intrarural van contribuir a reestructurar profundament el teixit social de Senegal. A Gàmbia, la llei de la CDWA (*Colonial Development and Welfare Act*) va permetre que, a partir de petites inversions destinades a crear infraestructures, una important mà d'obra rural es dirigís cap a les ciutats.

Les ciutats costaneres, el centre-oest senegalès (Touba) com també la metròpoli de Dakar segueixen sent els principals centres d'atracció per a la migració interior. Els *mandinka*, *tukulöör* i *soninké* romanen com les tres ètnies més presents en l'actual dinàmica migratòria senegalesa i gambiana cap a l'exterior (França i Regne Unit) i en la creació d'altres pols de destinació, com ara ho és Catalunya.

La multiplicació dels espais migratoris, les continuïtats, les ruptures

L'Àfrica occidental (Nigèria, Costa d'Ivori i Ghana) com també l'Àfrica central i meridional (el Congo-Zaire, Congo-Brazzaville i Angola) van acaparar durant molt de temps la dinàmica i els espais migratoris de la població senegalesa i gambiana. El tràfic d'or i diamants, la conquesta de nous mercats i el comerç «intracontinental» van ser els principals factors de la migració cap aquests països africans.

Un moviment migratori inesperat va produir-se a mitjan anys vuitanta: el dels wòlof dels sufis *mourides*. El moviment dels wòlof *mourides* —nascut a les zones rurals però que s'expansiona posteriorment per les àrees urbanes del país— s'organitza gràcies a *dahiras* ('comunitats de seguidors') que instauren una potent solidaritat amb la diàspora. En el marc de la migració internacional senegalesa, l'ètnia wòlof ha multiplicat encara més els espais migratoris. Noves destinacions com ara Àfrica central, Àfrica meridional, Itàlia, Espanya, Portugal, Brasil i els

Estats Units entren de cop en les seves trajectòries. La crisi del sector del cacauet senegalès, que romania com la seva activitat principal, i les enormes potencialitats de l'activitat informal van constituir per als emigrants wòlof *mourides* els principals elements que els van conduir a la cerca de nous espais migratoris. Touba (la ciutat santa dels *mourides*) es converteix en un espai de referència per a la «diàspora» wòlof dispersa als quatre cantons del món. Les relacions dels *mourides* es teixeixen a partir del «poder ètnic» personificat per un guia moral (el *kàlif* espiritual). La ciutat de Touba influeix sobre les seves trajectòries tant territorials com comercials. Touba representa, alhora, la seva memòria de referència (cultura ètnica, religió i relacions solidàries comunitàries) i integra als seguidors *mourides*, permetent-los al mateix temps ampliar-ne l'espai de poder social i econòmic.

Els factors que fan d'Espanya una destinació

Espanya és ara una important destinació per a la població senegalesa i gambiana. Les ètnies originàries de Senegal i Gàmbia més representades a Espanya són els *malinke*, els *pël*, els *tukulöör*, els wòlof, els *sérer*, els *joola* i els *soninké* (o *saraxolé*). Però segons diferents conversacions i entrevistes, els *soninké*, els *pël* i els wòlof *mourides* serien les primeres ètnies que van emigrar cap a la península Ibèrica des del principi de la dècada dels setanta.

Una anàlisi en profunditat de les xarxes migratòries de la població senegalesa i gambiana va permetre descobrir que els emigrants estableixen diferents trajectòries per arribar a Espanya. Hi ha hagut i hi ha en l'actualitat, doncs, diverses portes d'entrada per arribar a la península Ibèrica. Les principals són el sud francès i la frontera marroquina. Les entrades legals (emigrants proveïts de visats o certificats de residència concedits per l'Estat espanyol) són, no obstant això, les més importants, fet que significa que el moviment de la població senegalesa i gambiana cap a Espanya és encara avui (malgrat el fenomen dels *cayucos*) més legal que il·legal.

La distribució territorial, l'organització de les xarxes professionals, espacials i socials de la població immigrant senegalesa i gambiana

La població gambiana es troba principalment a les comarques de la costa catalana com ara el Maresme i en algunes comarques interiors com és el cas del Gironès, mentre que la població senegalesa es dispersa gairebé per tot Catalunya. L'any 2003, la distribució territorial de la població immigrant procedent de Senegal i Gàmbia s'organitzava segons una tipologia a quatre escales: comarques on la seva presència era molt densa (Maresme i Gironès); comarques amb força població (Vallès Oriental, Pla de l'Estany, Alt Empordà, etc.); comarques on estaven representats feblement (Cerdanya, Montsià, Alt Camp, etc.) i, finalment, comarques on la seva presència era molt baixa (Priorat, Alta Ribagorça, Pallars Sobirà, etc.).

L'organització de les xarxes professionals de la població senegalesa i gambiana obeeix generalment a la dimensió de la trama urbana, però sobretot als mercats comarcals. La proximitat de grans centres urbans, com ara Barcelona i Girona, que permeten el desenvolupament d'activitats variades (indústria, hoteleria, turisme, construcció, horticultura), fa que una part de la població immigrant senegalesa i gambiana s'hagi instal·lat a les zones costaneres. S'observen altres xarxes professionals a Catalunya, en particular, a les zones de la província de Tarragona i Lleida, amb més dinamisme agrícola. La distribució de les xarxes professionals és de vegades també tributària dels desequilibris macroeconòmics o demogràfics que caracteritzen les comarques.

Les xarxes espacials i socials de la població senegalesa i gambiana establerta a Catalunya vénen determinades sovint per alguns factors com les ofertes del mercat de treball, la reagrupació familiar, la «re-migració» (emigració intensa de la població senegalesa i gambiana des de la resta d'Espanya cap a Catalunya). El comerç, practicat pels venedors ambulants (en wòlof: *Móodu Bitigu Mbàgg*, *Móodu Jënd ak Jaay*, *Móodu Jaakat Wondélu*, etc.), es desenvolupa sobre la base d'estratègies individuals i col·lectives i posa de relleu una

sèrie de xarxes socials innovadores com és la venda d'articles de moda de marques falsificades (Luis Vuitton, Adidas, Nike, Giorgio Armani, etc.). Aquesta xarxes socials permeten als immigrants teixir una xarxa de relacions empresarials i una sèrie d'estratègies d'apropiació del territori.

Altres factors (com ara la religió, l'entorn d'origen immediat i la tradició) marquen també diferències entre la població immigrant. Dins de la població senegalesa (i a diferència de la gambiana), a través d'un marcatge territorial a vegades visible i una selecció social important, es distingeix entre els *Móodu Bitigu Mbàgg Kow Kow* (originaris del món rural) dels *Móodu Bitigu Mbàgg Dju-ndu Taax* (originaris de la zona urbana), els *Móodu Nandité* (que procedeixen de les zones rurals, però han residit en ciutat abans d'emigrar) dels *Móodu Boy Town* (els quals vénen directament de la ciutat), o també els *Móodu Làkk Kat* (que són estrangers del món dels wòlof) dels *Móodu wòlof*. Lluny d'actuar d'una manera homogènia, aquests *Móodus* diferents desenvolupen estratègies individuals i col·lectives específiques localitzables per mitjà de diferents pràctiques tals com la referència a un lloc d'origen o d'instal·lació, la reinvençió i la gestió de l'espai en el territori d'immigració, l'animació dels territoris (venda ambulant), la capacitat de crear interaccions i llocs de sociabilitat, l'explotació de les potencialitats ofertes pel mercat, el desenvolupament de la propietat social, el desenvolupament d'un renaixement identitari, la resistència a la selecció social, les xarxes familiars, de relacions personalitzades, producció i reproducció, les relacions de producció, etc.

Les estratègies d'integració «primària» i l'evolució de les xarxes espacials i socials de la població senegalesa i gambiana

Se sap actualment que la població immigrant senegalesa i gambiana té una veritable capacitat de desenvolupar una integració diferent que l'afavoreix, i contrària a la prevista en el país de destinació. Aquesta voluntat integradora que s'ha anomenat *integració primària* és practicada d'una manera original per aquests immigrants per mitjà de diferents estratègies. Les més utilitzades són: les xarxes integradores associatives, l'acollida del *Daaxar* (en wòlof: 'els nouvinguts'), les xarxes de sociabilitat íntimes (*xaarito* o l'amistat), els grups d'edats, el paper de les «persones-enllaços» (*Diatigui*), etc.

L'evolució de les xarxes espacials i socials de la població immigrant senegalesa i gambiana es fa d'una manera dinàmica. Depèn tant de la situació del país d'immigració com de la del país de procedència. El dinamisme desenvolupat pels immigrants utilitza i reutilitza les configuracions espacials que es presenten i les nombroses relacions socials, i dubten a vegades de la raó integradora pública predicada per les institucions del país d'instal·lació. Aquest dinamisme integrador, per a aquests immigrants, no s'acaba mai ja que se sotmet constantment al seu món i a la legislació pública del país receptor. La seva evolució no és guiada per normes *holístiques*, sinó per accions i aptituds diàries que tenen els immigrants per administrar les seves pròpies situacions en el país d'immigració.

La migració primària ensopega, no obstant això, amb serioses dificultats i obstacles que limiten la voluntat integradora dels immigrants. Un dels conflictes més visibles, percebut entre els «nouvinguts» senegalesos i gambians i la població immigrant de Senegal i Gàmbia ja instal·lats des de fa temps, és la problemàtica de l'aculturació. S'observen algunes acusacions mútues entre «joves» i «adults» immigrants, i també entre «adults» i «vells» o entre «joves» i «vells». D'aquí la qüestió de la crisi de la legitimitat tradicional i les convulsions de les relacions socials en terra d'immigració. Els mètodes d'acollida originals (és a dir, la «integració primària») de vegades es qüestionen durament davant dels tradicionals rituals, com el cas del *dalal* ('suport emocional per a la integració ràpida'), la protecció procedent dels *koto* ('grans germans'), el *dekkèndo* ('l'amistat indicadora d'una forta consciència del lloc'), etc., que se'ls associaven. Aquests conflictes són sovint marcats per tensions entre «casats» i «solters», «responsables» i «irresponsables», «ambiciosos» i «no ambiciosos». Lluny de resumir-se en estatuts figuratius, aquestes situacions de tensions (o afirmacions de diferència) romanen de vegades molt marcades i fins i tot *territorialitzades* en

el país d'immigració. D'aquí l'aparició de noves actituds, lògiques i d'altres tipus de comportaments que es poden notar en la població immigrant.

El capital associatiu, les pràctiques financeres, la mobilitat social i els hàbits culturals «exportats»

Segons molts especialistes, el «capital social» designa les estratègies de desenvolupament dutes a la pràctica en les organitzacions humanes i socials. Aquesta definició que no és estàtica varia segons els llocs on es practica. A l'Àfrica subsahariana, el capital social sovint designa les iniciatives de resistència social davant de les situacions de crisi econòmiques. El terme remet, de vegades, a una oportunitat que ha de consolidar les capacitats de desenvolupament de la societat civil. El capital social constitueix els «trucs» que empra la societat civil en situació de crisi.

Al país d'immigració, el capital social es revela especialment important per incloure el que està en joc en les estratègies de desenvolupament engegades per la població immigrant. És potser en el teixit associatiu en el qual el capital social està més present, ja que constitueix un dels ferments dinàmics de les organitzacions sense ànim de lucre. L'espai, la comunitat dels immigrants, les experiències, la diversitat de les lògiques, l'acumulació, l'economia del país d'instal·lació, els recursos humans, els codis ètics, la confiança, l'altruisme..., són factors que caracteritzen el dinamisme del capital social en la immigració.

La situació de la migració permet mesurar el desenvolupament del capital social. En el cas de Catalunya, la població immigrant senegalesa desenvolupa el que hem anomenat *capital associatiu*, concepte que fa referència a les dinàmiques intenses i profundes que donen suport a les associacions d'immigrants. El capital associatiu de la població senegalesa i gambiana representa els recursos humans, materials i les estratègies dutes a la pràctica per la població immigrant, no només per ajudar-se mútuament sinó també per autoorganitzar-se. Perquè funcioni correctament, aquest compromís associatiu necessita confiança mútua, valors i normes, creences, voluntat d'ajuda mútua i intercomprensió. Les estratègies que desenvolupa la població immigrant tendeix a combatre la crisi de la integració social i els problemes civils i cívics que troben a Catalunya. El mateix s'observa amb les lògiques domèstiques de la majoria d'aquestes associacions animades pels immigrants.

Potents pràctiques financeres «submergides» poden ser també la base de les activitats dels immigrants senegalesos i gambians establerts en el país d'immigració: són les tontines (o *natt*, en wòlof). Aquest sistema financer anomenat, sense raó aparent, *informal* és lluny de ser l'únic atribut de les dones, com se sol dir. Constitueixen no només captacions i distribucions de fons, sinó també veritables gresols d'innovació social i econòmica. Aquestes activitats són diferents del sector de finançament formal (bancs i caixes) per la capacitat que tenen de consolidar el teixit social dels adherents per mitjà d'accions recíproques i obligacions comunitàries. Aquesta tesi, en interessar-se per les nombroses tontines descobertes i desenvolupades a Catalunya per la població immigrant, va arribar a definir-ne i analitzar-ne tres: les *Natt-u Teggi* ('tontines mútues'), les *Natt-u Mbóotaay Teggi* ('tontines comercials') i les *Natt-u Mbóotaay Xéew* ('mutualitats de solidaritat col·lectiva'). A Catalunya, aquestes tres formes de tontines són les més practicades per part de la població immigrant senegalesa i gambiana dels dos sexes. Neixen de la seva capacitat (activitats, coneixements i tècniques) de dur una gestió participativa de l'estalvi, la finalitat del qual reforça la vida del grup o la comunitat.

Aquesta tesi ha demostrat que el simple fet d'emigrar (de sortir d'un país per anar a un altre), és a dir, de ser un immigrant (en el país de destinació), pot constituir una important mobilitat social. També la situació i el context d'immigració poden introduir una modificació important pel que fa a l'estatus social de l'immigrant. A Catalunya, la mobilitat social és molt perceptible entre els immigrants africans i, en particular, entre els que procedeixen de Senegal i Gàmbia. L'acumulació, la competència, l'«èxit personal» són, entre d'altres coses, la base de les relacions socials que poden sorgir entre els immigrants. Aquestes relacions

deixen sovint entreveure dependència, sobirania, poder, prestigi, gelosia, temor, aliança, desigualtat, etc.

L'*exportació* dels hàbits culturals és un fenomen que comença a ser visible cada vegada més en les societats d'immigració. La població immigrant senegalesa i gambiana establerta a Catalunya ha aconseguit «exportar» els seus hàbits culturals a Catalunya. Per això reutilitzen, en efecte, «coneixements al·lòctons» (misticisme, *maraboutage*, vidents, diferents teràpies i farmacopea tradicional), desenvolupen una vida festiva a imatge del país d'origen i innoven una pràctica lingüística molt pròpia en situació d'immigració. Aquestes «cultures exportades» no només representen una forma de resistència social en una societat uniformitzadora, sinó que també constitueixen una espècie de «subcultura» que vigoritza a l'immigrant. En termes pràctics, aquests hàbits culturals teixeixen, de manera contínua, una espècie de vincle social entre el territori d'origen i el d'instal·lació, arriben a reduir una determinada dependència i contribueixen a un renaixement cultural en el territori d'immigració. Aquestes pràctiques, en ser portadores d'un valor identitari, romanen creacions originals en una societat que funciona amb normes socials diferents de les del seu país d'origen.

Els moviments d'«anada i tornada» de la població immigrant com un nou sistema pal·liatiu al «retorn definitiu»

Les «anades i tornades» (*déem-dikk* en wòlof), practicades per la població immigrant senegalesa i gambiana establerta a Catalunya, s'han convertit en una mobilitat habitual. Però lluny de ser una simple mobilitat espacial, els *déem-dikk* entren plenament en el marc d'una intensa lògica de reproducció social i contribueixen a la instauració d'una reconfiguració de l'espai migratori en diversos llocs de referència. Les «anades i tornades», en ocupar un paper fonamental en la vida dels immigrants, dibuixen uns «territoris d'utilitat» que es basen en xarxes familiars, socials, religioses i econòmiques. El temps i l'espai es comprimeixen, ja que la població immigrant dona un nou sentit a aquest tipus de mobilitat. La complexitat de les situacions migratòries i les intenses renovacions identitàries i espacials fan que la població immigrant senegalesa i gambiana desenvolupin els *déem-dikk* davant d'un «retorn definitiu» que cada vegada més sembla irrealitzable.

Per a molta població immigrant senegalesa i gambiana, els *déem-dikk* constitueixen alhora no tan sols llocs d'unicitat i tornada a la pertinença, sinó també un alliberament del pes que representa el famós «retorn definitiu». A ells, els *déem-dikk* els donen la facultat d'existir entre dos llocs, d'alliberar-se, de comunicar-se, de promoure's. Els immigrants mostren així la seva capacitat de centrar-se simbòlicament en diversos llocs a través de jocs subtils de reterritorialitzacions i recomposicions socials. Es converteixen així en «individus capaços de ser alhora d'aquí i d'allà».